

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА У СФЕРІ ПОСЛУГ НАСЕЛЕННЮ

ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN THE SECTOR OF SERVICES FOR POPULATION

УДК 338.46

<https://doi.org/10.32843/infrastruct39-22>

Бужимська К.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
і підприємництва
Державний університет
«Житомирська політехніка»

Гойхман М.В.

студентка
Державний університет
«Житомирська політехніка»

Buzhymaska Kateryna

Zhytomyr Polytechnic State University

Noikhman Maria

Zhytomyr Polytechnic State University

Розвиток сфери послуг є головним чинником розвитку економіки країни на постіндустріальній стадії. У статті проведено оцінку розвитку підприємництва у сфері послуг. Ураховуючи практично безмежний спектр видів економічної діяльності у сфері послуг, для оцінки було вибрано види діяльності, які задовольняють умовам: споживачами послуг, що надаються, є населення; відсутність обмежень для розвитку підприємницької діяльності. В окресленій сфері обслуговування населення діяльність здійснюють майже 60% господарюючих суб'єктів України та працює 35% зайнятих працівників в економіці. Розроблено систему показників для оцінки розвитку підприємництва та обґрунтовано взаємозв'язок між динамікою вибраних показників. За допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена оцінено рівень ефективності розвитку підприємництва у досліджуваній сфері. Коефіцієнт Спірмена має позитивну динаміку протягом 2015–2018 рр. на відміну від негативного значення у 2015 р., що свідчить про неефективність процесу розвитку підприємництва до 0,9 у 2018 р. і говорить про високу ефективність процесу розвитку, що відбувається.

Ключові слова: сфера послуг, підприємництво, оцінка розвитку, послуги населенню, інтегральна оцінка, ефективність розвитку.

Развитие сферы услуг является главным фактором развития экономики страны на

постиндустриальной стадии. В статье проведена оценка развития предпринимательства в сфере услуг. Учитывая практически неограниченный спектр видов экономической деятельности в сфере услуг, для оценки выбраны виды деятельности, которые удовлетворяют условиям: потребителями услуг, которые предоставляются, является население; отсутствуют ограничения для развития предпринимательской деятельности. В выбранной сфере обслуживания населения деятельность осуществляют почти 60% хозяйствующих субъектов Украины и работают 35% занятых трудящихся в экономике. Разработана система показателей для оценки развития предпринимательства и обоснована взаимосвязь между динамикой выбранных показателей. При помощи коэффициента ранговой корреляции Спирмена оценен уровень эффективности развития предпринимательства в исследуемой сфере. Коэффициент Спирмена имеет позитивную динамику на протяжении 2015–2018 гг. в отличие от отрицательного в 2015 г., что свидетельствует о неэффективности процесса развития предпринимательства до 0,9 в 2018 г. и говорит о высокой эффективности происходящего процесса.

Ключевые слова: сфера услуг, предпринимательство, оценка развития, услуги населению, интегральная оценка, эффективность развития.

The development of services sector is a major factor of the development of the country's economy at the post-industrial stage. The article provides the assessment of the entrepreneurship development in the services sector. Taking into account almost limitless range of economic activities in the services sector, the activities that satisfy the following conditions were selected for assessment: the population is the consumer of the services provided; no restrictions for the business activity development. According to the State Statistics Service of Ukraine, nearly 60% of economic entities in Ukraine and 35% of workers employed in the economy are active in the defined services sector. The system of indicators for estimation of the entrepreneurship development has been developed, namely: the number of economic entities, the number of employees, the cost of staff, services sales, the net profit. Positive dynamics of these indicators is observed during 2014 – 2018, which indicates that there is a process of business development in the sector of services for population. The correlation between the dynamics of the selected indicators has been substantiated: the growth rate of the economic entities number should be greater than one, the growth rate of the employees number should be greater than the growth rate of the economic entities number, the growth rate of cost of staff should be greater than the growth rate of the employees number, the growth rate of services sales should be greater than the growth rate of cost of staff, the growth rate of net profit should be greater than the growth rate of services sales. The fulfillment of this dependence testifies to the effectiveness of the process of entrepreneurship development. The level of entrepreneurship development efficiency in the research area has been estimated with the use of Spearman's rank correlation coefficient. Spearman's coefficient has a positive trend during 2015-2018, namely: -0,1 in 2015, which indicates the inefficiency of the entrepreneurship development process, 0 in 2016 – the inefficient process, 0,3 in 2017 – the process is efficient, but the correlation between indicators is weak, 0,9 in 2018 – the process is highly effective with a strong correlation between indicators.

Key words: services sector, entrepreneurship, development assessment, services for population, integral assessment, development efficiency.

Постановка проблеми. Швидкий розвиток сфери послуг є найважливішим чинником зростання ВВП, головним механізмом забезпечення зайнятості та характерною рисою переходу країни в постіндустріальну стадію розвитку. Вона є привабливою для підприємців, оскільки деякі види діяльності, що відносяться до неї, практично не потребують великого стартового капіталу, інші у зв'язку з їх дефіцитністю дають змогу отримувати надприбутки. Без радикального підвищення ефективності цього сектору економіки шляхом стимулювання розвитку підприємницької діяльності говорити про перехід України до постіндустріальної стадії розвитку передчасно. Така ситуація зумовила вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку сфери послуг в Україні присвячено багато наукових публікацій, які стосуються різних аспектів, зокрема відзначимо такі: дослідження процесу розширення сфери послуг у вітчизняній економіці в контексті світових тенденцій постіндустріалізації [1]; формування системи забезпечення інноваційного розвитку підприємств сфери послуг, виявлення причин інноваційного розвитку та особливостей функціонування сучасних підприємств сфери послуг [2]; дослідження особливостей розроблення та побудови механізму стимулювання розвитку сфери обслуговування в умовах глобалізації [3]; дослідження місця та ролі сфери послуг

як чинника економічного зростання в Україні [4]; дослідження пріоритетних напрямів підвищення соціально-економічної ефективності функціонування підприємств сфери послуг в Україні, моніторинг розвитку ділової активності суб'єктів підприємницької діяльності сфери послуг [5]; аналіз динаміки фінансово-господарської діяльності підприємств сфери послуг України, дослідження основних проблем та тенденцій розвитку сервісних підприємств у сучасних умовах [6]; аналіз новітніх підходів до державного регулювання розвитку сервісно-орієнтованої економіки сфери послуг в Україні [7; 8]. Разом із тим, на нашу думку, питанням інтегральної оцінки розвитку підприємництва у сфері послуг приділено недостатньо уваги.

Постановка завдання. Метою статті є проведення інтегральної оцінки розвитку підприємництва у сфері послуг для виявлення характеру тенденцій та розроблення рекомендацій щодо стимулювання позитивних та нівелювання негативних тенденцій. Для досягнення мети було визначено та вирішено такі завдання: сформовано та обґрунтовано систему показників для інтегральної оцінки розвитку підприємництва у сфері обслуговування; обґрунтовано вибір методики для проведення інтегральної оцінки розвитку підприємництва у сфері послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Послуга як вид діяльності знаходиться в нерозривному зв'язку з процесом надання або виконанням цієї послуги, тобто обслуговуванням. Об'єктами обслуговування можуть бути фізичні та юридичні особи – населення та підприємства. Однак сферу послуг традиційно обмежують обслуговуванням населення. У цьому аспекті можна виділити дві групи послуг за характером їх споживання: виробниче споживання послуг, тобто послуги, що надаються юридичним особам – підприємствам; кінцеве споживання послуг, тобто послуги, які надаються фізичним особам – населенню. Останнє визначає роль послуг в економіці, оскільки на відміну від товарного обороту матеріальних ресурсів кінцеве споживання послуг потенційно значно перевищує їх виробниче споживання. Виходячи з вищевикладеного, для інтегральної оцінки розвитку підприємництва в сфері послуг ми вибрали види економічної діяльності, які відповідають умовам: споживачами є населення та на ринках цих послуг існують передумови для розвитку малого та мікропідприємництва, а саме:

- роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами (за КВЕД 47);
- іншій пасажирський наземний транспорт (за КВЕД 49.3);
- тимчасове розміщення й організація харчування (за КВЕД, секція I);
- інформація і телекомунікації (за КВЕД, секція J);

- діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (секція N);
- освіта (за КВЕД, секція P);
- охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (за КВЕД, секція Q);
- мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (за КВЕД, секція R);
- надання інших видів послуг (за КВЕД, секція S).

Види економічної діяльності, які не увійшли у наведений список (наприклад, секція D «Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря»), не відповідають визначеним умовам. Ці види послуг переважно споживаються юридичними особами – підприємствами, а також ринки цих послуг є монополізованими та не мають передумов для розвитку малого та мікропідприємництва. Подальші дослідження та розрахунки будуть стосуватися сукупних показників для визначених видів економічної діяльності.

Розвиток підприємництва у будь-якій сфері економічної діяльності характеризується зростанням таких показників:

- кількість суб'єктів господарювання (КСГ);
  - кількість зайнятих працівників (КЗП).
- У статистиці розрізняють поняття «зайняті» та «наймані» працівники. Перший показник, окрім осіб, що працюють за трудовими договорами, включає власників підприємств, що зареєстровані як фізичні особи – підприємці;
- витрати на персонал (ВНП). Цей показник, окрім витрат на оплату праці, включає витрати на соціальні заходи. Ураховуючи специфіку діяльності у сфері послуг, ці два економічні елементи витрат будуть становить більшу частину доданої вартості, створеної суб'єктами господарювання;
  - обсяги реалізації послуг (ОРП). Однією з особливостей послуги як товару є неможливість створення запасів послуг, тому показники обсягів реалізації та обсягів виробництва є однаковими у цій сфері;
  - чистий прибуток (ЧП). Кінцевий фінансовий результат діяльності, який залишається у розпорядженні підприємства та може як споживатися, так і реінвестуватися власниками підприємства.

Державною службою статистики вибрані показники розраховуються за кожним видом економічної діяльності та разом по економіці України. Частку підприємств сфери обслуговування населення у цих показниках наведено в табл. 1.

Частка кількості суб'єктів господарювання досліджуваних видів діяльності у 2014–2018 рр. мала незначні коливання у межах 1%, але у цілому у цій сфері працює майже 60% усіх господарюючих суб'єктів України. Частка кількості зайнятих працівників протягом 2014–2018 рр. мала тенденцію до зростання і в 2018 р. становила майже 35% від кількості зайнятих працівників в економіці країни. У 2018 р. частка витрат на персонал становила

Таблиця 1

**Частка підприємств сфери обслуговування населення
в показниках розвитку підприємництва у 2014–2018 рр. (% до всього по економіці)**

№ з/п	Показники	Роки				
		2014	2015	2016	2017	2018
1.	Кількість суб'єктів господарювання	58,21	57,35	57,51	57,14	57,26
2.	Кількість зайнятих працівників	31,59	32,00	32,40	32,52	34,87
3.	Витрати на персонал	17,62	18,06	18,31	18,71	19,68
4.	Обсяг реалізованих послуг	14,95	14,22	14,05	13,41	14,10
5.	Чистий прибуток	x	X	x	5,60	8,73

Джерело: розраховано за даними [9]

Таблиця 2

**Динаміка показників розвитку підприємництва
у сфері обслуговування населення у 2014–2018 рр.**

Показник	Роки					Темпи зростання			
	2014	2015	2016	2017	2018	2015/2014	2016/2015	2017/2016	2018/2017
Кількість суб'єктів господарювання (тис од.)	1125	1132	1072	1031	1053	1,01	0,95	0,96	1,02
Кількість зайнятих працівників (тис осіб)	2846	2666	2670	2690	3020	0,94	1,00	1,01	1,12
Витрати на персонал (млн грн)	70721	78057	87404	116046	155577	1,10	1,12	1,33	1,34
Обсяги реалізованих послуг (млрд грн)	688	812	966	1135	1430	1,18	1,19	1,17	1,26
Чистий прибуток (збиток) (млрд грн)	-61952	-45165	-8432	9453	25170	x	x	x	2,66

19,68% від загальних аналогічних витрат по економіці, обсяги реалізації послуг – 14,10% від усього обсягу реалізації продукції (робіт, послуг) по країні. У сфері послуг населенню у 2018 р. було сформовано 8,73% чистого прибутку вітчизняних підприємств. Це свідчить про величезне значення цього сектору економіки для розвитку країни.

Динаміку вибраних показників у 2014–2018 рр. наведено в табл. 2

Позитивна динаміка вибраних показників сама по собі свідчить про наявність процесу розвитку підприємницької діяльності, але для інтегральної оцінки розвитку підприємництва ці показники мають становити систему, тобто їх динаміка має знаходитися у певній залежності, яка характеризує ефективність процесу. Про ефективність свідчить така залежність між динамікою вибраних показників:

$$1 < t(\text{КСГ}) < t(\text{ЧЗП}) < t(\text{ВНП}) < t(\text{ОРП}) < t(\text{ЧП}), \quad (1)$$

де t – темпи зростання обраних показників.

Ця нерівність має економічну інтерпретацію та обґрунтування. Зростання кількості господарюючих суб'єктів свідчить про привабливість виду економічної діяльності для підприємців, тобто про наявність незадоволеного попиту та можливості отримати прибуток більший, ніж в іншій сфері діяльності.

Зростання чисельності зайнятих працівників більшими темпами, ніж кількості господарюючих

суб'єктів, свідчить про розширення діяльності окремих підприємств із сукупності досліджуваних. Домінування темпів зростання витрат на персонал над темпами зростання кількості зайнятих працівників свідчить про зростання заробітної плати та залучення більш кваліфікованого персоналу. Останнє є визначальним для сфери обслуговування населення, адже якість обслуговування клієнтів сервісного підприємства є головною конкурентною перевагою у цій сфері господарювання.

Зростання обсягів реалізації послуг більшими темпами, ніж витрати на персонал, є загальновідомим принципом господарювання. Ця залежність відповідає ситуації, коли продуктивність праці зростає більшими темпами, ніж заробітна плата персоналу.

Домінуючі темпи зростання чистого прибутку свідчать про зростання основного показника ефективності – рентабельності діяльності. Виходячи з вищевикладеного, виконання нерівності буде свідчити про те, що розвиток підприємництва є ефективним.

Оцінити рівень ефективності розвитку підприємства можна шляхом визначення коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Він легко інтерпретується й є наочним. Якщо коефіцієнт має позитивне значення, то процес розвитку можна характеризувати як ефективний, чим ближчий він до одиниці, тим вищий рівень ефективності

Значення коефіцієнта Спірмена для підприємств сфери послуг населенню

Вид діяльності	2015	2016	2017	2018
Підприємницька діяльність у сфері обслуговування населення	-0,1	0	0,3	0,9

розвитку. За значення коефіцієнта Спірмена рівному 1 процес розвитку можна оцінити як високоефективний. Якщо коефіцієнт дорівнює 0 або від'ємний, процеси, що відбуваються, оцінюються як неефективні.

Коефіцієнт кореляції рангів Спірмена (ρ) визначається за формулою:

$$\rho = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2 - 1)}, \quad (2)$$

де $d = r_x - r_y$ – різниця рангів факторного та результативного показників; n – число парних спостережень.

Під час використання коефіцієнта рангової кореляції можна умовно оцінити міцність зв'язку між показниками. Значення коефіцієнта на рівні 0,3 і менше свідчить про слабку міцність зв'язку, значення від 0,4 до 0,7 – між показниками помірна міцність зв'язку, значення від 0,7 і більше – висока міцність зв'язку. Значення коефіцієнта Спірмена для підприємств сфери обслуговування населення наведено в табл. 3.

Протягом 2015–2018 рр. відбувається зростання коефіцієнта Спірмена: у 2015 р. – -0,1, що свідчить про неефективність процесу розвитку підприємницької діяльності; у 2016 р. – 0, процес неефективний; у 2017 р. – 0,3, процес є ефективним, але між показниками слабка міцність зв'язку; у 2018 р. – 0,9, процес характеризується як високоефективний, між показниками висока міцність зв'язку. Така динаміка пояснюється поступовим поліпшенням економічної ситуації в країні, підвищенням рівня життя населення, появою попиту на більший спектр послуг у населення.

Висновки з проведеного дослідження.

Розвиток сфери обслуговування сьогодні є одним із чинників та критеріїв переходу країни до постіндустріальної стадії розвитку. За всього різноманіття видів економічної діяльності у сфері послуг визначальною її частиною є діяльність із надання послуг населенню, в якій створено умови для розвитку підприємництва. Протягом 2014–2018 рр. динаміка показників розвитку підприємництва є позитивною, але в 2015 р. та 2016 р. процес розвитку визначається як неефективний, у 2017 р. – як ефективний, у 2018 р. – як високоефективний. Напрямом подальших досліджень у сфері послуг є вивчення інноваційного складника розвитку сфери послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Жерновий Д.В. Сфера послуг як джерело економічного зростання в інноваційно-орієнтованій економіці. *Наука та наукознавство*. 2015. № 2. С. 86–94.
2. Серебряк К.І. Система забезпечення інноваційного розвитку підприємств сфери послуг. *Ефективна економіка*. 2016. № 3. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5228> (дата звернення: 15.01.2020).
3. Кусякова Ю.О., Саміло А.С. Удосконалення механізму стимулювання розвитку сфери послуг у національній економіці в умовах глобалізації. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2016. № 2. С. 68–75.
4. Лебеда Т.Б. Сфера послуг і економічна динаміка в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 5(168). С. 212–2017.
5. Олексін І.І. Пріоритетні напрями активізації діяльності підприємств сфери послуг в Україні. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2017. Вип. 53. С. 138–145.
6. Моргулець О.Б. Динаміка розвитку сфери послуг. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2015. № 1. С. 194–197.
7. Домбровська С.М., Баглик В.С. Державне регулювання розвитку сервісно-орієнтованої економіки сфери послуг. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія «Державне управління»*. 2019. № 1. С. 196–204.
8. Домбровська С.М., Баглик В.С. Державна політика формування сервісно-орієнтованої економіки сфери послуг. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 10. С. 105–108.
9. Державна служба статистики України. 1998–2020. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.01.2020).

REFERENCES:

1. Zhernovyy D.V. Sfera posluh yak dzherelo ekonomichnoho zrostannya v innovatsiyno-oriyentovaniy ekonomitsi [Services as a source of economic growth in an innovation-oriented economy]. *Nauka ta naukoznavstvo:mizhnarodnyy naukovyy zhurnal*. 2015, no. 2, pp.86-94. (in Ukrainian)
2. Serebryak K.I. Systema zabezpechennya innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstv sfery posluh [The system of providing innovative development of service companies]. *Efektivna ekonomika:elektronne fakhove vydannya*. 2016, no. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5228> (accessed 15 January 2020) (in Ukrainian)

3. Kusakova YU.O., Samilo A.S. Udoshonalennya mekhanizmu stymulyuvannya rozvytku sfery posluh u natsional'niy ekonomitsi v umovakh hlobalizatsiyi [Improving the mechanism of stimulating the development of services in the national economy in the context of globalization]. *Ekonomichnyy visnyk Natsional'noho hirnychoho universytetu: naukovyy zhurnal*. 2016, no. 2, pp. 68-75. (in Ukrainian)

4. Lebeda T.B. Sfera posluh i ekonomichna dynamika v Ukrayini [Services and economic dynamics in Ukraine]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini: zbirnyk naukovykh prats'*. 2015, no. 5 (168), pp. 212-217. (in Ukrainian)

5. Oleksin I.I. Priorytetni napryamky aktyvizatsiyi diyal'nosti pidpryyemstv sfery posluh v Ukrayini [Priority directions of activation of activity of the enterprises of sphere of services in Ukraine]. *Visnyk L'vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu: zbirnyk naukovykh prats'*. 2017, vol. 53, pp. 138-145. (in Ukrainian)

6. Morhulets' O.B. Dynamika rozvytku sfery posluh [Dynamics of services development]. *Naukovyy visnyk*

Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: «Ekonomika i menedzhment»: zbirnyk naukovykh prats'. 2015, no. 1, pp. 194-197. (in Ukrainian)

7. Dombrovs'ka S.M., Bahlyk V.S. Derzhavne rehulyuvannya rozvytku servisno-oriyentovanoyi ekonomiky sfery posluh [State regulation of development of service-oriented economy of services]. *Visnyk Natsional'noho universytetu tsyvil'noho zakhystu Ukrayiny*. Seriya: Derzhavne upravlinnya. 2019, no. 1, pp. 196-204. (in Ukrainian)

8. Dombrovs'ka S.M., Bahlyk V.S. Derzhavna polityka formuvannya servisno-oriyentovanoyi ekonomiky sfery posluh [State policy of forming a service-oriented economy of the service sector]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2019, no. 10, pp. 105-108. (in Ukrainian)

9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny [State Statistics Service of Ukraine]. Kyiv: Derzhstat Ukrayiny. 1998-2020, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 15 January 2020) (in Ukrainian).